

De rouw wordt opgeheven in aanwezigheid van alle familieleden en een zuiveraar. Deze laatste deelt drankjes en smeersels uit om de familie te zuiveren en de zielsrust van de overledene te verzekeren. De kinderen worden volledig kaalgeschoren, de volwassenen knippen hun haar af. De familie komt samen voor een zuiverende ceremonie. Er wordt drank en voedsel uitgedeeld. Vrienden blijven hen bezoeken en brengen bier en voedsel mee.

VERPLICHTINGEN TEGENOVER DE OVERLEDENEN

1. De cultus van de geesten der doden

De dode bewaart banden met zijn familie. Zijn afstammelingen of de lagere generaties wijden een cultus aan hem, de *guterekerera*. In Rwanda is een evenement geen geïsoleerd gebeuren. Er is een verklaring nodig, vaak een bovennatuurlijke oorzaak. Elk ongeluk wordt veroorzaakt door de slechte invloed van een of meerdere doden. Men moet gebruik maken van een ziener. Hij is als enige in staat hun wil te interpreteren en hun verlangens te begrijpen. De ziener gebruikt hiervoor verschillende manieren: hij gooit dierenbeenderen op een bord en interpreteert de schikking ervan, hij verbrandt geitenvet waarbij de richting en de kleur van de

vlammen aanwijzingen kunnen geven, hij offert ingewanden van kuikens of schapen, leest de beweging van sprinkhanen of de blik (*kuraguza umutwe*, letterlijk: de voorspelling van het hoofd). De cultus van de voorvaderen wordt in familieverband georganiseerd door de patriarch. Hij alleen mag de verlangens van de levenden doorgeven aan de overledenen en kan de boze geesten kalmeren. In bepaalde streken worden alle voorspellingen en meer bepaald de raadpleging van zieners, de cultus in al zijn vormen, in familieverband georganiseerd en geleid door de patriarch om te vermijden dat een afzonderlijke daad negatieve gevolgen zou hebben op de andere leden.

De ziener kan ook precies bepalen welke voorvader aan de basis ligt van het kwaad en wat zijn eisen zijn. Bepaalde geesten nemen genoegen met een gewone cultus (drank, voedsel, en enkele woorden om ze te kalmeren). Dat zijn de beschermende voorvaderen de *abakurambere*. Andere zijn hardnekkiger en agressief, met name bepaald de mannen en de meisjes die overlijden voor ze zich hebben voortgeplant, mannen die gestorven zijn ver van hun verwanten en die geen graf kregen. Deze *abagwagasi* eisen echtgenoten of vrouwen, dierenoffers of de bouw van een hut. Enkel door deze offers te brengen en zich onder de bescherming

POSSIBLE H HR OF WEDNESDAY AT DAWN (LOCAL). INFORMANT STATES THAT HOSTILITIES MAY COMMENCE

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA

ten een manier vinden om van Bee Bee Bee een soort 'dubbelganger' van de toeschouwer te maken, iemand die noch van goede, noch van slechte wil is, die plots vertrekt van de idee 'we moeten hierover een uitzending maken', die zich bewust is van het belang van het onderwerp en van het traumatisme dat eruit voortvloeit, en die zich dan in een nieuw onderzoek stort. Bee Bee Bee moest onze gids zijn, vond ik. Zelf gebruikt ze Jacob als ruggensteun. Via Bee Bee Bee moet de toeschouwer toegang tot de materie krijgen. Dan heeft hij een kans. In haar herkent hij de modellen die hem ver-

trouw zijn van de televisie. Maar tegelijkertijd is zij niet de perfecte karikatuur van deze modellen. Ze heeft iets besluiteloos. Als personage ligt ze niet geheel vast. Zoals steeds in het theater, is het te verkiezen dat een personage een traject aflegt, dat het vertrekt van punt A en aankomt op punt B, en daartussenin verschillende fases doorloopt. Eigenlijk wisten we allemaal dat in het kop-pel Jacob en Bee Bee Bee stof zat voor een heel stuk. Het fictiestuk dat we niet gemaakt hebben, zit daar. Vandaag zouden we een geheel nieuw stuk kunnen maken door de elementen uit het tweede >>

33

DA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

EXPERIENCE IN SUCH MATTERS AND URGENTLY REQUESTS GUIDANCE. NO CONTACT HAS AS YET BEEN MADE TO

niet zo verkeerd, wat je getekend hebt.' Ondertussen verlegt ze met haar vingers de straten. Maakt ze de barrages die de straten versperden breder. Vertelt ze dat de soldaten die de toegang controleerden heel vaak niet eens konden lezen wat er op haar paspoort stond. Ze wijst me haar school die ik vergeten was, en toont me waar het huis van de zwangere buurvrouw zou staan, wiens buik werd opengereten, wiens kindje verplet werd waarna ze pas zelf onthoofd werd. Raissa zegt: 'Waarom konden ze haar niet in één keer vermoorden? Het kon niet gruwelijker.' Op de stippellijn van haar vlucht uit Rwanda teken ik drie hoofden met dikke rechte streepjes voor de mond: Raissa met haar twee zusjes. Ze is acht en mag aan niemand zeggen wie ze is, houdt haar lippen stijf op elkaar want in elke mens schuilt een potentiële vijand. De stippellijn mondt uit in het plein-tje in Antwerpen waar zij uiteindelijk terecht

is gekomen. Ze komt aan in België en krijgt die lippen niet meer van elkaar. Ze denkt: ik moet zwijgen, zwijgen, zwijgen. Straks komen ze ons hier allemaal vermoorden.

Raissa vertelt over het zogenaamde leven van alledag tijdens de onzekere weken voor het 'uitbreken' van de genocide. Hoe de onzekerheid, de angst, het tegenstrijdige, steeds meer in alles voelbaar werden. Ze zegt: 'Ik zal nooit vergeten hoe ik op een avond, enkele dagen na de moord op de president, in bad stond.' Zij staat in bad en staart verschrikt naar het trillende gordijn. Ze is doodsbang, wil niet uit het bad en wil er ook niet blijven. Tussen de wapperende plooiën door ziet ze lijken, of denkt ze lijken te zien. En daar staat ze in haar blootje. Buiten in de tuin gaat haar moeder koppig door met het planten van bloemen - 'Oorlog in Rwanda? Nooit.' Enkele dagen later zitten

ze in de laadruimte van een legervliegtuig. Nu, zes jaar later, weet ze wat ze toen niet wist. Dat ze de mensen die haar kwamen vermoorden gekruist heeft tijdens de vlucht. Dat ze via een omweg in België zou belanden. Wat ze zou vergeten. Wat ze nooit zou verge-

ten. Natuurlijk zal ik van dit alles nooit iets begrijpen. Onze beide leefwerelden nu en toen, onze ervaringen en herinneringen zijn zo volstrekt anders dat ik plotseling niet meer weet waarom ik nu eigenlijk aan dit correspondentie begonnen ben, wat ik er nu eigenlijk van verwacht of wil. Als kind van acht, en ook nog als meisje van 14, oefende ik mijn stukjes op de piano. Ondertussen beleefde ik de ene dagdroom na de andere. Het kwaad dat ik meemaakte was ingebeeld. De pijn die ik voelde, legde ik mezelf op. Die en die gingen dood, ik werd ongeneeslijk ziek, ja, er brak zelfs oorlog uit, ik moes-